

De nya medaljörerna

Vid årsmötet i Skuttunge bygdegård 5 juni 1977 tilldelades Upplands fornminnesförenings förtjänstmedalj greve Gösta Bonde, Övergran, rektor Frans Ekström, Tierp, folkskollärare Erik Wallström, Bälinge, och herr Carl Åkerberg, Täby.

GÖSTA BONDE

Född 1904 kom det att dröja rätt länge innan mitt intresse för hembygdsvård väcktes. Jag hade dock i minnet en hembygdsdag på Hesselby gård, som ägdes av min far och som var mitt barndomshem. Min far medverkade i denna hembygdsdag och jag fick väl en känsla av att en hembygdsförening ändå borde finnas i varje "bättre" socken. När jag 1939 kom till Kathrinedal, där jag alltsedan dess bott, kom jag till en socken med mycket få begivenheter. I början av 1940-talet tog jag därför initiativet till bildandet av en hembygdsförening, Övergrans hembygdsförening, Medborgarhusföreningen med uppgift att skapa en samlingslokal, Övergrans Idrottsförening samt en lokalavdelning av RLF.

Jag verkade som ordförande i samtliga dessa föreningar under minst en 10-års period. Alla organisationerna blev livaktiga och fyllde och fyller fortfarande sin uppgift. Hembygdsföreningen blomstrade särskilt under den tid då vi hade författaren Jan Fridegård som föreningens sekreterare. Med Fridegårds "återkomst" till socknen ökade intresset för hembygden, ett intresse som sedermera, några år efter Jan Fridegårds bortgång, resulterade i tillskapandet av Fridegårdsmuseet med det lilla, ännu mycket anspråkslösa men väl besökta, museet nära Övergrans kyrka.

Hembygdsföreningens verksamhetsområde har numera utvidgats till att omfatta hela Håbo härad och kallas därför Håbo härads hembygdsförening.

G. B.

FRANS EKSTRÖM

Född 1907 och uppväxt i Vattholma bruk började jag efter 6-årig folkskola att arbeta vid brukets mekaniska verkstad, där min far var verkmästare. Efter anställningar i Norrtälje och Uppsala fram till 1928 förberedde jag mig för studier vid seminarium, vann inträde 1929 och avlade folkskollärexamen år 1933. Min första lärartjänst, 1933–37, hade jag vid Edshammars folkskola i hemsöcken Lena. Tjänstgjorde därefter 29 år i Ockelbo för att sedan återvända till Uppland som rektor för skolorna

i Tierpsbygdens kommun fram till pensionen 1973. Vårterminen 1961 var jag rektor i Västlands kommun.

I min ungdom ägnade jag en del av fritiden åt olika uppgifter i godtemplarlogen Uplands Banér i Vattholma, som på den tiden var mycket livskraftig. Där fick jag lära mig mycket, som kommit mig till gagn och glädje i förenings- och folkbildningsarbete och i mitt arbete bland barn och ungdom.

Varken min far eller mor, vilka som nygifta kom till Vattholma 1896, hade uppländskt i generna. I mitt hem hade vi därför inga uppländska traditioner. Trots detta känner jag mig som genuin upplänning och varmt fästad vid min hembygd, där jag ej heller alltid bott. Men av erfarenhet instämmer jag helt i Olof Thunmans ord: "Var vi än vandra långt bort i världen, vart vi än sträva på levnadens ström, styr dock vår tanke jublande färden hit till vår hembygd i längtan och dröm."

Vattholma järnbruk, med anor från medeltiden, nedlades 1904. I min barn- och ungdom hade det mycket kvar av bruksprägel: den fasta bruksorganisationen och brukstraditionerna. De gick inte så lätt att ändra, så länge den gamla smedgenerationen levde. Den hade ju fostrats och levt i bruksordningen. De gamla höll på sitt bruk, och så gjorde de yngre smederna, som av arbetsbrist tvingats lämna Vattholma. De reste gärna hem och särskilt till midsommar – bruksfolkets helg framför andra. Då hade de tillfälle att träffa släkt och ungdomskamrater och delge dem sina erfarenheter och prata minnen från flydda dagar.

Många av de gamla bruksborna ägde förmågan att på ett levande sätt berätta om egna upplevelser, om brukstider och ur bygdens historia: om präster, grevar, baroner och tjänstefolk på Salsta, bruksförvaltare, bruksbokhållare, smeder, kolare, torpare, bönder, hantverkare, soldater, gruvfolk, körare och lantarbetare. Det var roligt att lyssna, när jag fick tillfälle därtill.

Vackra sommarkvällar förekom att "byggingens karlar" samlades på verandan. Då fanns mycket att prata om. En god berättare, som man gärna lyssnade till, var f. d. hammarsmeden Rigga Kinn, vars far deltagit som lantvärnsman i finska kriget 1808–09 och som efter rysk fångenskap återvänt hem.

När jag efter skoltidens slut började arbeta, blev en del av de gamla mina arbetskamrater. Då det inträffade, att vi tog oss "fem minuter", hände det att de berättade om något från tiden "när smia geck".

Allt detta väckte mitt intresse och lade grunden till mina känslor av gemenskap med och kärlek till min hembygd och dess människor. Det är därför ej så underligt, om jag ägnar en stor del av min tid som pensionär åt min födelsebygds – vattholma-bygdens historia, som jag vill göra känd genom föredrag och tidningsartiklar i Upsala Nya Tidning.

Även Tierpsbygdens historia har intresserat mig. Har skrivit artiklar i UNT med bilder ur Tierps kyrkliga och kommunala liv, hämtade ur kommunala och kyrkliga protokoll. Till kommunsammanslagningen 1974 skrev jag en Översikt av de sista 110 åren i Tierps kommun. Har medarbetat i Tierpsboken. På uppdrag har jag skrivit Minnesskrift, Tierps sockens magasinskassa 200 år. Är sekreterare i Tierps sockens hembygdsförening.

F. E.

ERIK WALLSTRÖM

Jag är född i Uppsala den 2 maj 1920 och har vuxit upp vid Kvarngärdet, där bebyggelsen då endast bestod av några lador, som ägdes av åkeriföretag i staden. Svarta bäcken, som givit stadsdelen sitt namn, har rätats ut genom dikning men gick fortfarande öppen ända förbi Mikaelsskapellet. Jordbrukarnas mödor på gårdet kunde jag uppleva på nära håll och detta har utan tvivel varit mig till nytta, när jag senare blev "byskollärare" på landet. Efter folkskolläraryxamen 1942, följd av militärtjänst och lärarvikariat, blev jag 1944 anställd vid skolan i Bälinge, där jag fortfarande tjänstgör.

När jag kom till Bälinge hade några kulturhistoriskt intresserade personer i trakten beslutat att renovera "Bakomstugan", en ryggåsstuga från 1700-talet och stående på ursprunglig plats invid ålderdomshemmet. I detta arbete kom även jag med och genom kontakten med Nils Ålenius och Algot Håstad väcktes mitt intresse för Bälinges äldre bebyggelse och folkliv. En hembygdsförening bildades 1947 och i dess styrelse har jag verkat sedan dess, de senaste åren som ordförande.

Föreningen har under årens lopp lyckats rädda flera gamla hus på deras ursprungliga platser. Vid ett par tillfällen har Uppsala universitet med sin miljonbudget inte ansett sig ha råd att bevara gamla fallfärdiga byggnader vid akademigårdarna. Så mycket roligare var det när vi för några få hundralappar och med många hjälpsamma armar kunde renovera både linbastun i Grellsbo och 1700-talssmedjan vid Gysta, båda i universitetets ägo.

Mitt arbete i hembygdsföreningen har också varit inriktat på att lokalisera och dokumentera den gamla fåbodbebyggelsen i Bälinge härad samt att inventera beståndet av vägstenar i anslutning till de gamla vägdelningslängderna.

Vid sidan av dessa arbeten har jag tillsammans med några lärarkollegor och med stöd av intresserade rektorer tagit till vara gamla skolinventarier. Dessa har nu sammanförts till ett litet skolmuseum i den äldsta skolbyggnaden från 1847 och kommer ofta till användning i historieundervisningen.

Med stor tacksamhet och glädje mottog jag fornminnesföreningens förtjänstmedalj i våras. Jag kan försäkra, att den i hög grad kommer att stimulera till vidare arbete inom kulturminnesvården i Bälinge.

E. W.

CARL ÅKERBERG

Född sommaren 1913 på "Öfre" Östermalm i Stockholm. Studierna började i Kyrkskolan på Ljusterö, fortsatte i Södra Latin i Stockholm och avslutades vid dåvarande Socialinstitutet. Yrket blev redan från början socialt inriktat. Fältarbetet inom huvudstadens socialförvaltning ökade kunskaperna om andra grupper i samhället än de, som jag tidigare kommit i kontakt med. Det var inte längre högreståndsmiljön, där värdinnan stående under ljuskronan i salongen tog emot sina gäster. Det var inte heller bönderna, fiskarna, torparna och backstusittarna på barndomens Ljusterö. Nej, här mötte man för första gången storstadens bakgårds-

slum, de av 30-talets depression drabbade familjerna, kåkfararna och pavyres hon-teux på Östermalm. Därmed var också cirkeln på något underligt sätt slut. Men den var för den skull ingalunda slut och jag hade lärt mig att "tala till bönder på bönders vis och till vise män på latin".

Cirkeln hade tvärtom gett impulser till att söka skildra människor och miljöer i ett längre och vidare perspektiv än det, som socialutredningen krävde. Nämligen det perspektiv, som blivit en hembygdsforskare förunnat. Ja, just förunnat. Förunnat att få ta emot vad andra människor har att ge av sig själva och sina minnen. Min första människa med minne var farmor Helena hemma i Dragboda på Ljusterö. Den gamla kvinnan med det silkeslena vita håret, mittbenan och knuten i nacken, berättade vid spinnrocken om sin barndom och de torftiga levnadsvillkoren nere i Småland. Den andra var min far. Han med glimten i ögat och alla minnen från sin barndom men med "herrskalets" syn på tillvaron. Det var också "Rulle", en gammal f. d. korpral från Karlsborg, som en gång i tiden hade kommit till Ljusterö och där gjort sig känd som god berättare och storjugare. Han såg till att min fantasi och vetgirighet försågs med rikligt bränsle. Sammantaget blev resultatet som det blev. Intervjuer och sökande i olika arkiv efter okänt och gammalt.

Den första större intervjun gjordes våren 1936 med den siste smeden i Vira, John Dahlgren, och publicerades samma år i Norrtelje Tidning. Men möjligheterna till arkivforskning begränsades starkt, då jag hösten 1953 blev rörelsehindrad p g a polio. Om jag nu skulle kunna fortsätta det arbete, som blivit en del av mig själv, måste jag finna andra vägar för att få fram uppgifter, som kunde ersätta dem, som arkiven tidigare hade gett. Nu återstod inte mycket annat än det, som ev. kunde finnas i enskild ägo ute i stugorna. Alltså! Människor kontaktades, byrålädor undersöktes, väskor och kartonger plockades fram från vindar och källare och tömdes på sitt innehåll – och se! Det var en guldgruva, som jag påträffat.

Här fanns mängder av dyrbart material långt bort från arkivens katalogiserade värld och de etablerade forskarna. I regel kände öborna inte till innehållet i de handlingar, som de lämnade ut och det kunde vara nog så intrikata saker. Detta förpliktigade. Jag har under år, som gått, ofta sagt mig: "Om Du skulle berätta allt vad Du fått veta genom brev och andra mycket privata dokument, skulle Du aldrig mera våga visa Dig på Ljusterö." Det förtroende, som jag sålunda fått, har varit till stor stimulans och gett en skön känsla av samhörighet med den bygd och de människor, som jag sökt skildra.

Fremst har människorna stått och särskilt de, som en gång var de udda, de åthutade, de förlöjligade, alla de, som inte var "Svensson". Man fick ibland lära känna dem genom deras brev. Man kunde t. o .m. bli kär i dem. Anna-Crhistina, en ljusteröflicka, som 1885 for till Stockholm 16 år gammal, har under 20 års tid berättat om sitt liv som pliktrogen "piga" och "arbetsmyra" i det oscariska samhället. Hon slutade sina dagar endast 35 år gammal – utarbetad och hjärtsjuk – på Allmänna försörjningsinrättningen vid Flemminggatan, detta enda stora fattighus för arbetsoförmögna. Den flickan – långt bortom tid och rum – fick faktiskt mitt hjärta att slå i snabbare takt. Hembygdsarbete kan upplevas så, när det är som allra bäst.

Min första bok om Ljusterö utkom 1965 och fr. o. m 1970 har det blivit publikationer, artiklar och föredrag inom ramen för den verksamhet, som Ljusterö hembygdsförening bedriver. När föreningens grundare, Harald Lindh, i slutet av 60-talet drog sig tillbaka, åtog jag mig att ställa upp som dess sekreterare. Vid det tillfället hade föreningen endast ca 25 medlemmar. Min första åtgärd var en medlemsdrive, som resulterat i att vi i dag har över 500 medlemmar och fler står i kö för att registreras. Det tycks ha blivit "inne" bland bofasta och fritidsboende på Ljusterö att vara med i hembygdsföreningen.

En av anledningarna till den stora tillväxten är nog att söka i "Skriftserien", som jag fått vara med om att bygga upp och som började 1970. Den utkommer med en artikel varje år. "Bildserien", som började 1974, var också ett lyckokast. Den har hitintills utkommit med två publikationer, som jag båda fått signera, och en tredje är jag just nu i färd med att söka få avslutad inom ett eller två år. Samhörigheten i föreningen har markerats genom en medlemsmatrikel, som även den visade sig vara en lyckad idé. Vid föreningens årsmöten har vi satsat på bl. a. musik från Ljusterö. Nu har det emellertid lyckats mig att få fram relativt okänd bygdemusik även från angränsande delar av Uppland, men de låtarna har vi ännu inte hunnit presentera.

När jag våren 1976 tilldelades Riksförbundet för hembygdsvårds förtjänstplakett "För rik gärning i hembygdsvårdens tjänst" hade jag fått det första erkännandet för en hobby, som till slut känts som en livsuppgift. Detta erkännande underströks året därpå, när Upplands fornminnesförenings medalj "Hembygdens tack" överlämnades av landshövding Edenman. Ljusteröborna har visat uppskattning på sitt speciella sätt. Marinlottorna inbjöd mig nämligen 1977 till den fest, som hade anordnats för öns pensionärer. "Det är klart att Du skall vara med, Calle. Du är ju faktiskt ljusteröbo". Det var ett erkännande så gott som något annat och bättre kunde det inte heller ha sagts.

C. Å.